

Uwiecznieni za życia – portret trumienny

- [Uwiecznieni za życia – portret trumienny](#)

Uwiecznieni za życia – portret trumienny

Ważne daty

Lata 40. XVII wieku - szczytowy okres rozwoju malowania portretów trumiennych

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI	
Imię i nazwisko autora:	Joanna <u>Zaguła</u>
Przedmiot:	Historia sztuki
Temat zajęć:	Uwiecznieni za życia – portret trumienny
Grupa docelowa:	III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony
Ogólny cel kształcenia:	Omówienie portretu trumiennego jak elementu kultury sarmackiej.

Plik o rozmiarze 124.31 KB w języku polskim

I. Rozwijanie zdolności rozumienia przemian w dziejach sztuki w kontekście ich uwarunkowań kulturowych i środowiskowych, epok, kierunków, stylów i tendencji w sztuce. Uczeń:

I.10. formułuje samodzielne, logiczne wypowiedzi argumentacyjne na temat epok, kierunków, stylów i tendencji w sztuce oraz środowisk artystycznych.

I.1.d) sztuki nowożytnej (renesans, manieryzm, barok, rokoko, klasycyzm),

I.3. rozumie konteksty kulturowe i uwarunkowania przemian w dziejach sztuki (w tym historyczne, religijne, filozoficzne);

I.7. łączy najistotniejsze dzieła ze środowiskiem artystycznym, w którym powstały;

I.9. analizuje teksty pisarzy, filozofów, krytyków sztuki i artystów, interpretuje je i wskazuje wpływ tych wypowiedzi na charakter stylów, epok i tendencji w sztuce oraz na kształt dzieła;

II. Zapoznanie z najwybitniejszymi osiągnięciami w zakresie architektury i sztuk plastycznych. Uczeń:

II.10. określa funkcję dzieła i wskazuje jej wpływ na kształt dzieła;

II.5. wymienia podstawowe gatunki w dziełach sztuk plastycznych, m.in. portret (w tym autoportret, portret psychologiczny i oficjalny), pejzaż (w tym: weduta, marina, pejzaż ze sztafażem), sceny: rodzajowa, religijna, mitologiczna, historyczna (w tym batalistyczna), martwa natura, akt;

IV. Kształcenie w zakresie rozumienia i stosowania terminów i pojęć związanych z dziełami sztuki, ich strukturą i formą, tematyką, techniką wykonania. Uczeń:

IV.7. rozpoznaje i nazywa technikę artystyczną zastosowaną przy wykonywaniu dzieła;

IV.8. wiąże technikę wykonanego dzieła z jego funkcją (fresk, miniatura, malarstwo tablicowe, sztalugowe);

V. Zapoznanie ze zbiorami najważniejszych muzeów i kolekcji dzieł sztuki na świecie i w Polsce, a także z funkcją mecenatu artystycznego oraz jego wpływem na kształt dzieła sztuki. Uczeń:

V.1. wymienia najważniejsze muzea i kolekcje sztuki w Polsce i na świecie, wskazuje miasta, w których się znajdują;

V.3. łączy dzieło z muzeum lub miejscem (kościół, pałace, galerie), w którym się ono znajduje.

Nauczysz się

omawiać okoliczności powstawania portretów trumiennych;

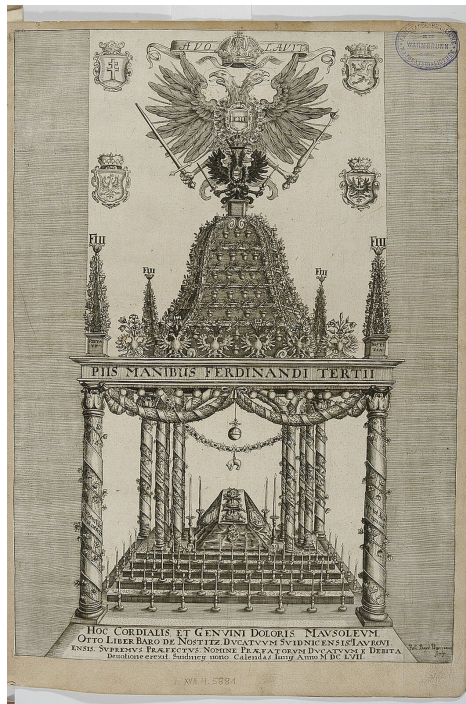
charakteryzować styl wykonania portretów trumiennych;

rozpoznawać osoby przedstawione na portretach trumiennych;

określać miejsca związane z przechowywaniem dzieł.

Tradycja portretu trumiennego

W Polsce już Stefana Batorego z XVI wieku zapowiadał cechy charakterystycznego dla malarstwa XVII wieku. Ta niewielkich rozmiarów, wykonana na blasze podobizna z 1586 roku oddawała realistycznie twarz króla. Barokowy portret trumienny pochodzi z Wielkopolski, skąd rozpowszechnił się na Pomorze, Ziemię Chełmińską, Kujawy i Mazowsze. Przed ceremonią barokowego pogrzebu sporządzanie portretu, wraz z rozmowami przy stole i modlitwami było czasem oczekiwania na uroczystość mszalną. Po pogrzebie portrety zamieszczano w [kryptach](#) grobowych, kaplicach i przedsionków kościołów, a także w [sieniach](#) szlacheckich dworów i pałacowych salach.

Katafalk cesarza Ferdynanda III, miedzioryt Jana Baptisty Paraviciniego, po 25 V 1657; rycina ze zbiorów Biblioteki Narodowej, wilanow-palac.pl, CC BY 3.0

Polecenie 1

Zapoznaj się z poniższym tekstem i wskaż genezę rozwoju portretu trumiennego oraz rolę, jaką mu przypisywano.

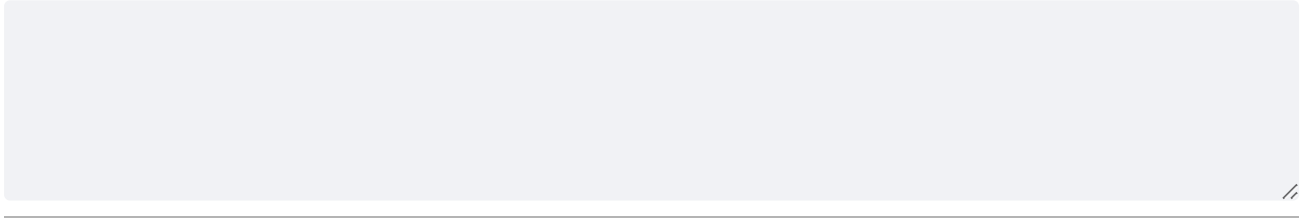
Portret trumienny to zjawisko występujące jedynie na terenie dawnej Rzeczypospolitej, od końca XVI do końca XVIII wieku. Za najstarszy portret trumienny uznaje się małą podobiznę króla Stefana Batorego z 1586 roku umieszczoną na jego trumnie, choć ma ona owalny kształt i jest prawdopodobnie miniaturą wizerunku oficjalnego. Najwięcej zachowanych przykładów portretów trumiennych pochodzi z 2 połowy wieku XVII. Wizerunki takie, nazywane wówczas „osobami nieboszczykowskimi” malowano zazwyczaj po śmierci, w oparciu wcześniejszych podobizn zmarłego oraz wskazówek krewnych. Wydaje się, że mogły powstawać także za życia modeli, na przykład gdy po śmierci jednego z małżonków malowano portrety trumienne obojga. Autorami ich byli anonimowi malarze cechowi. Są to obrazy malowane z realizmem, zazwyczaj dość linearnie i płaszczynowo. Sposób ich malowania jest analogiczny do tego, jakim charakteryzują się polskie portrety szlacheckie XVII i XVIII wieku. (...) Osobę identyfikował herb, monogram, często napis. Jej szlachecki rodowód dokumentowały dodatkowe blachy z wyobrażeniami herbów rodowych, wybijanych puncą, lub malowanych. Często w ten sam sposób malowano żałobne napisy gloryfikujące zmarłego. Cały ten zestaw: portret, herby, inskrypcja żałobna stanowił dekorację katafalku zwanego castrum doloris (zamek bóleści) ustawianego w kościele na czas uroczystości pogrzebowych. Po ich zakończeniu portrety trumienne zostawały w kościele, często umocowane na jednej tablicy z pozostałymi elementami wystroju - tworząc w ten sposób rodzaj epitafium. Zachowane przykłady portretów trumiennych - najczęściej z terenu Wielkopolski i Rusi, a ściślej z okolic Lwowa, najmniej liczne z Mazowsza - wskazują, że były to przede wszystkim portrety szlachty, katolickiej, protestanckiej i prawosławnej, rzadziej magnaterii czy mieszczan.

Jako świadectwo liturgicznego kultu zmarłych polskie portrety trumienne odzwierciedlają religijność charakterystyczną dla epoki dojrzałego baroku. Polegała ona na dość bogatej stronie obrzędowej uroczystości kościelnych, rozbudowanych w czasie kontrreformacji do rangi wręcz teatralnych widowisk. Portret trumienny, jak wspomniano wcześniej, uczestniczył w nich niczym sam zmarły, po raz ostatni żegnający się z krewnymi.

Polskie siedemnastowieczne i osiemnastowieczne uroczystości związane z pochówkiem mają swój wzorzec w rzymskich obyczajach wczesnochrześcijańskich. Należało do nich

także umieszczanie na sarkofagu podobizny zmarłego w formie okrągłego, płasko rzeźbionego medalionu zwanego clipeata imago.

Źródło: Materiał audio z płyty CD Muzeum Narodowe w Warszawie. Galeria Malarstwa Polskiego. Przewodnik Multimedialny, 2005

Cechy portretów trumiennych

Portrety trumienne malowane były na cynowej, żelaznej lub srebrnej blasze, nawiązującej kształtem do wieka trumny i przybierały zazwyczaj formę sześcioboczną, rzadziej ośmioboczną. Przytwierdzone były w wezłowie lub miejscu, w którym znajdowały się nogi zmarłego. Tło było srebrzone, malowane na czarno lub w kolorze blachy, często wzbogacano je herbem, [inskrypcją](#) lub [inicjałami](#) zmarłego, co ułatwiało później jego identyfikację. Portretowany był namalowany jako żywy – oczy miał otwarte. Mężczyzn przedstawiano na ogół w bogatym stroju polskim, a od początku XVIII wieku w zbroi. Natomiast kobiety ubrane były w modne, odświeżone stroje oraz biżuterię. Wizerunki XVII-wiecznych szlachcianek miały głowę nakrytą podróżną czapką – symbolem czekającej je drogi. Mężczyźni, dziewczęta oraz kobiety niezamężne uwieczniani byli z odkrytą głową.

Portrety trumienne mężczyzn

Źródło: online-skills, licencja: CC BY 3.0.

Kobiece portrety trumienne

Źródło: online-skills, licencja: CC BY 3.0.

Portrety trumienne mogą dzisiaj funkcjonować jako niezwykle ciekawy katalog konkretnych postaci, członków rodów, ale stanowią także świadectwo

różnorodnej, bogatej kultury, w której jak w tyglu mieszały się religie, pochodzenia społeczne, przekonania.

(...) Portret trumienny stanowi fenomenalne świadectwo epoki baroku, w której dominującą, ukochaną sztukę stanowił teatr. Portret trumienny można nazwać „portretem aktywnym” biorącym udział w uroczystości pogrzebowej, pełniącym aktorską rolę bystrego obserwatora, jako sobowtór zmarłego w pewnym sensie kreował sceniczność pogrzebu, ale też w szczególny sposób wzruszał rodzinę, wywoływał najczulsze wspomnienia, ożywiał pamięć, jego słowami oratorzy wygłaszali mowy pożegnalne.

Źródło: <http://frombork.art.pl/pl/portret-trumienny/> (dostęp z dnia 31.03.2018)

Ćwiczenie 1

Zaznacz właściwą odpowiedź.

- Portrety trumienne były wykonywane na blasze cynowej, srebrnej, miedzianej.
- Portrety trumienne były wykonywane na blasze cynowej, srebrnej, złotej.
- Portrety trumienne były wykonywane na blasze cynowej, srebrnej, żelaznej.
- Portrety trumienne były wykonywane na blasze cynowej, srebrnej, na drewnie.

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Rozpoznaj, co przedstawia ilustracja.

- Ołtarz
- Katafalk
- Konfesję

Ćwiczenie 4

Przyporządkuj muzea do portretów trumiennych.

Galeria Portretu przy Pałacu w Wilanowie, Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego

Portret trumienny Jana Motczyńskiego	
Portret trumienny Bronikowskiej	
Portret trumienny Zygmunta Tarły	

Ćwiczenie 5

Odpowiedz, co oznacza zapis Z. T. S. P. na poniższym portrecie trumiennym.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij, co oznacza w języku łacińskim termin *castrum doloris*.

- Zamek boleści
- Pamiętaj o śmierci
- Marność nad marnościami

Ćwiczenie 7

Odpowiedz, jaki symbol przypisuje się nakryciu głowy w kobiecych portretach trumiennych.

- Starości
- Bogactwa
- Wędrowki
- Dostojności

Słownik pojęć

Krypta

łac. crypta, gr. kryptē kryjówka; w starożytności określenie podziemnego, sklepionego korytarza, sali zaciemnionej lub słabo oświetlonej w celu zachowania niskiej temperatury.

Sień

pomieszczenie prowadzące do wnętrza domu.

Inskrypcja

napis wyryty zwykle w kamieniu, metalu, drewnie.

Inicjał

1) początkowe litery imienia oraz (lub) nazwiska; 2) pierwsza litera tekstu lub jego partii (np. rozdziału), wyróżniająca się wielkością, barwą, często ozdobna: ujęta w pole (np. owal, kwadrat) lub ujmująca ilustrację, ornament; stosowany od V w., współcześnie zwłaszcza w publikacjach artystycznych; w rękopisach i pierwszych inkunabułach wykonywany ręcznie, od ok. 1470 odbijany wraz z kolumną druku.

Primo voto

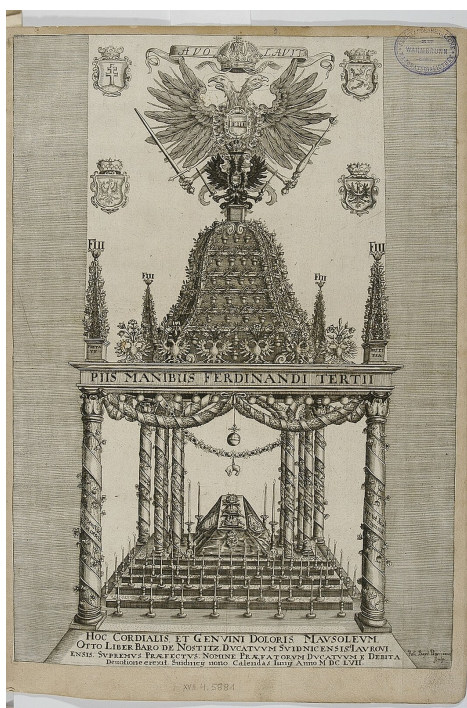
łac. z pierwszego małżeństwa, nazwisko po pierwszym mężu.

Słownik pojęć został opracowany na podstawie:

<https://encyklopedia.pwn.pl>

<https://sjp.pwn.pl>

Galeria dzieł sztuki

Katafalk cesarza Ferdynanda III, miedzioryt Jana Baptisty Paraviciniego, po 25 V 1657; rycina ze zbiorów Biblioteki Narodowej, wilanow-palac.pl, CC BY 3.0

Bibliografia

Galeria Malarstwa Polskiego, Przewodnik, Muzeum Narodowe w Warszawie 2003, s. 32-33

Muzeum Narodowe w Warszawie. Galeria Malarstwa Polskiego. Przewodnik
Multimedialny, płyta CD, 2005

<http://cyfrowe.mnw.art.pl> (dostęp z dnia 31.03.2018)

<http://frombork.art.pl/pl/portret-trumienny/> (dostęp z dnia 31.03.2018)

<http://muzea.malopolska.pl/obiekty/-/a/26885/1118658> (dostęp z dnia 31.03.2018)

<http://muzea.malopolska.pl/obiekty/-/a/26885/1118658> (dostęp z dnia 31.03.2018)

https://www.historiaposzukaj.pl/assets/media/Wiedza/Obiekty/Ewa_Bronikowska.jpg (dostęp z dnia 31.03.2018)

https://www.historiaposzukaj.pl/assets/media/Wiedza/Obiekty/Ewa_Bronikowska.jpg (dostęp z dnia 31.03.2018)